

Značenje kabale u djelu L'Ida del Teatro Giulia Camilla Delminija

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Cris : Časopis Povijesnog društva Križevci, 2010, 12, 21 - 27**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:410903>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Značenje kabale u djelu *L'idea del Theatro* Giulija Camilla Delminija*

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
HR-10000 Zagreb
ivana_skuhala@net.hr

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno/Received: 10. 11. 2010.
Prihvaćeno/Accepted: 10. 12. 2010.

*Kabala se javlja u srednjem vijeku, točnije tijekom 12. stoljeća u Provansi. Temelji se na učenju o sefirotima koji su emanacija božanskog počela, a čija su imena: Kether Elyon (vrhovna Božja kruna), Hokhmah (mudrost Božja), Binah (inteligencija Božja), Hesed (ljubav ili milost Božja), Gevurah ili Din (snaga Božja), Rahamim (suosjećanje Božje), Netsah (trajna izdržljivost Božja), Hod (veličanstvenost Božja), Yesod (temelj svih aktivnih sila u Bogu) i Malkhuth (kraljevstvo Božje). Kabala uključuje korištenje slovima hebrejskog alefbeta s ciljem mistične kontemplacije te učenje o stvaranju svijeta. Zajedno s hermetičkom tradicijom, kabala zauzima značajno mjesto u renesansnoj novoplatonističkoj filozofiji, u kojoj se, prije svega, javlja kao kršćanska kabala. Jedan od prvih promicatelja kršćanske kabale koji kabalu uvodi u renesansnu filozofiju bio je Giovanni Pico della Mirandola. Ovaj renesansni filozof smatrao je da su u kabali sadržani gotovo svi kršćanski misteriji. I djelo jednog renesansnog filozofa koje prorađujem u okviru povijesti hrvatske filozofije povezano je s kabalom. Riječ je o djelu *L'idea del Theatro* (1568.) Giulija Camilla Delminija. Na primjeru Camillova djela *L'idea del Theatro* u članku će biti prikazano značenje i mjesto kabale u renesansnoj filozofskoj misli, ali i specifičnost Camillova određenja kabale. Camillova koncepcija svijeta zasnovana je upravo na pretpostavkama kabale i hermetičke filozofije. U konstrukciji teatra svijeta on se koristio kabalističkom simbolikom brojeva, kao i elementima kabalističkog razumijevanja stvaranja svijeta koji su modificirani u skladu s kršćanskim vjerovanjima u obliku kršćanske kabale.*

Ključne riječi: Giulio Camillo Delminio, kabala, kršćanska kabala, teatar svijeta.

1. Uvod

Kada se govori o značenju kabale u renesansi na primjeru Giulija Camilla Delminija¹ i njegova djela *L'idea del Theatro*, potrebno je reći da se ovdje radi o jednom specifičnom obliku kabale karakterističnom za renesansu: o kršćanskoj kabali.²

* Ovim člankom je prošireno i doručeno izlaganje koje je, pod naslovom *Značenje kabale u renesansnoj filozofiji na primjeru Giulija Camilla Delminija*, pročitano na međunarodnom simpoziju »Petrić i renesansne filozofske tradicije« na 18. Danima Frane Petrića. Simpozij je u organizaciji Hrvatskoga filozofskog društva održan u Cresu od 23. do 26. rujna 2009. godine. Ovom prilikom naglašavam da su izlaganje i članak rezultat rada na projektu pod nazivom »Temeljni problemi renesansnog novoplatonizma i hrvatski renesansni filozofi« kojem je, u Institutu za filozofiju, voditeljica dr. sc. Erna Banić-Pajnić.

¹ Giulio Camillo Delminio rođen je 1479. godine u Portogruaru (Furlanija). Otac mu je bio porijeklom iz Tomislavgrada čije je antičko

Kršćanska kabala je specifičan oblik percepcije židovske mističke tradicije u kršćanstvu. Njezin je početak povezan s talijanskim renesansnim

ime bilo Delminio, što je Camillo dodao svom imenu. Školovao se u Veneciji i Padovi, predavao je dijalektiku u Bologni te je boravio na dvoru francuskog kralja François I. Umro je u Milanu 1544. godine. Više o Giuliju Camillu Delminiju vidi: Cesare Vasoli, *I miti e gli astri*, Napoli: Guida editori, 1977, str. 185 – 245; Ljerka Šifler-Premec, Giulio Camillo Delminio: Ličnost i djelo, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 6, Zagreb, 1980, str. 133 – 153; Erna Banić-Pajnić, Giulio Camillo Delminio (1479-1544), u: Erna Banić-Pajnić, *Smisao i značenje Hermesove objave*, Zagreb: Globus, 1989, str. 156 – 167; Anto Lešić, Camillo, Julije Delminije (Giulio Delminio), u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1989, str. 564 – 565.

² O kršćanskoj kabali vidi: Joseph Leon Blau, *The Christian Interpretation of the Cabala in the Renaissance*, New York, Philadelphia: Columbia University Press, 1944; François Secret, *Le Zôhar chez les kabbalistes chrétiens de la renaissance*, Paris: Mouton & Co, 1964; Antoine Faivre, Frédéric Tristan (ur.), *Kabbalistes chrétiens*, Paris: Albin Michel, 1979; Francis Amelia Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age*, London, New York: Routledge, 2005.

filozofom Giovannijom Picom della Mirandolom (1463. – 1494.),³ koji je u 72 konkluzije objavljene u djelu *Conclusiones Cabalistae numero LXXI. secundum opinionem propriam, ex ipsis Heraeorum sapientum fundamentis Christianam religionem maxime confirmantes*,⁴ dao temeljne odrednice kršćanske kabale. Za razumijevanje kršćanske kabale općenito, kao i njezina značenja u djelu Giulija Camilla Delminija, potrebno je izložiti temeljne odrednice same kabale.

2. Izvori i porijeklo kabale

U Languedocu, sjevernom dijelu Provanse, tijekom 12. stoljeća pojavljuju se počeci židovskog misticizma koji se naziva kabala. Ime kabala dolazi od hebrejske riječi קַבָּלָה (KaBaLaH) što znači »tradicija«, odnosno »predaja«. Zanimljiva je povijesna okolnost pojave kabale, budući da su u Provansi u 12. stoljeću bili dominantni katari.⁵ Neposredne veze katarata i pojave kabale ili njihovi međusobni utjecaji po pitanju učenja nisu vidljivi i teško ih je dokazati. U svakom slučaju, društvena klima toga razdoblja u Languedocu pogodovala je procvatu židovske zajednice, a vjerojatno je doprinijela i samom razvoju kabale.⁶ Iz Languedoca se početkom 13. stoljeća kabala proširila u Aragon u Španjolskoj, gdje će početkom 14. stoljeća doživjeti svoj potpuni procvat.⁷ Kabala svoje izvore pronalazi u drevnoj tradiciji koja seže sve do vremena primanja Tore. Smatra se da je Mojsije na Sinaju primio dvije objave. Prva objava sadržana je u obliku pisanog učenja koje je poznato kao *Tora* (TORaH תּוֹרָה, učenje) odnosno kao *Petoknjžje*. Druga objava, a koju je prema predaji Mojsije primio na Sinaju, usmeno je tumačenje *Tore*, koje je prenošeno kao usmeno učenje među religioznim Židovima. Na temelju ove usmene tradicije oko

200. godine nastaje *Midraš*, a u sljedeća dva do tri stoljeća i cijeli Talmud. Oko 1275. godine u Kastilji nastaje djelo *Sefer ha Zohar* (*Knjiga Sjaja*) koje sadrži mističke komentare *Tore*.

U svojem djelu *Origins of the Kabbalah* Gershom Scholem je zabilježio dvije teorije koje pokušavaju objasniti nastanak kabale u 12. stoljeću. Prva teorija je bila ona Heinircha Grätza koji je smatrao da se kabala javlja kao neposredan odgovor na radikalni Maimonov⁸ racionalizam. Prema drugoj teoriji, a koju je zastupao David Neumark, kabala je »produkt unutrašnje dijalektike koja upravlja razvojem filozofijskih ideja u judaizmu«. ⁹ Prema Scholemu, obje teorije o nastanku kabale sadrže dijelove istine, no nijedna nije samostalno dovoljna za objašnjenje nastanka kabale.¹⁰

Pojava kabale u 12. stoljeću može se odrediti kao oblik židovskog misticizma i teozofije. Kabala se sastoji od raznolikih učenja i sistema koji ne tvore nešto što bi se moglo odrediti kao jedinstveno kabalističko učenje. Unatoč razlikama među učenjima i sistemima, uočljivo je da se sva kabalistička učenja temelje na traganju za Božjim imenom, odnosno na »shvaćanju Božjeg imena kao najveće koncentracije božanske moći«. ¹¹ Kabalisti smatraju da je Mojsije pri primitku pisane *Tore*, u obliku u kojem je i danas poznata, primio i »ključ« za njezino tumačenje, dakle tajne kombinacije slova kojima se tumači skriveno značenje *Tore*. Ovo tajno tumačenje i učenje opisano je u djelu *Shimmushe Torah, Theurgičko rabljenje Tore*,¹² koje je oko 1200. godine dospjelo do prvih španjolskih kabalista. Razvoj učenja prema kojemu je *Tora* ključ za izvođenje magijskih obreda, pri čemu je bitno da u *Tori* ne bude niti jedno slovo viška, kao ni manjka, razvija se do razumijevanja prema kojem *Tora* predstavlja manifestaciju Božjeg imena, odnosno razumijevanja da je *Tora* jedno veliko ime Božje.

Kao što sam već naglasila, kabala je oblik židovskog misticizma i teozofije unutar koje se

3 Više o kabali kod Giovannija Pica della Mirandole vidi: Hermann Greive, *La Kabbale chrétienne de Jean Pic de la Mirandole*, u: Faivre, Tristan (ur.), *Kabbalistes chrétiens*, str. 161-179; Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age*, str. 19-26.

4 U naslovu stoji podatak da ovaj Picov spis sadrži 71 konkluziju, mada se u spisu nalaze 72.

5 Katari su kršćanska sekta koja se od katoličanstva doktrinarno razlikuje svojim dualističkim učenjem o postojanju dva boga: bog dobra i bog zla.

6 O tome vidi: Gershom Scholem, *Origins of the Kabbalah*, Philadelphia: The Jewish Publication Society, Princeton University Press, 1987, str. 14. i dalje.

7 Isto, str. 12.

8 Moses ben Maimon, židovski filozof i liječnik, rođen je 1135. godine u Córdoba, a umro je 1204. u Kairu. Nastojao je uskladiti židovsku religiju s Aristotelovom filozofijom. Najvažnija su mu djela *Vodič za zbuđenje te Svjetlost*.

9 Scholem, *Origins of the Kabbalah*, str. 9.

10 Isto, str. 10.

11 Gershom Scholem, *Kabala i njezin simbolizam*, Zagreb: MISL, 1998, str. 45.

12 Isto, str. 46.

razlikuju dva glavna oblika kabale: onaj koji se usredotočuje na Božje ime i onaj koji se usmjerava prema stvaranju i ulozi Boga u procesu stvaranja.

Glavno kabalističko djelo koje se bavi stvaranjem je *Sefer Jecirah* (*Knjiga Stvaranja*). Kabala u svojem promišljanju stvaranja polazi od učenja o *sefirotima*,¹³ o »stvaralačkim moćima i načinima djelovanja živog Boga«,¹⁴ odnosno o fundamentalnim kategorijama u okviru kojih je moguće spoznati Boga. U *Knjizi Stvaranja* pronalazimo riječ *sefirot* koja u njoj ima značenje arhetipskog broja. U korijenu hebrejske riječi *sefira* (ספירה) nalazi se riječ *safar* (ספר) što znači brojiti. Prema kabalističkom učenju, ovi arhetipski brojevi, odnosno deset *sefirota*, prikazuju svijet unutrašnjeg Božjeg bića koji se bez prekida »prelijeva u tajne i vidljive svjetove stvaranja, koji svi u svojoj strukturi ponavljaju i odražavaju tu unutarnju božansku strukturu.«¹⁵ Deset *sefirota* koje nalazimo u kabali nose sljedeća imena: *Kether Elyon* (vrhovna Božja kruna), *Hokhmah* (mudrost Božja), *Binah* (inteligencija Božja), *Hesed* (ljubav ili milost Božja), *Gevurah* ili *Din* (snaga Božja), *Rahamim* (suosjećanje Božje), *Netsah* (trajna izdržljivost Božja), *Hod* (veličanstvenost Božja), *Yesod* (temelj svih aktivnih sila u Bogu) i *Malkhuth* (kraljevstvo Božje).

Kabalisti smatraju da je cjelokupna stvarnost ustrojena kroz tri razine kozmosa: »svijet, vrijeme i ljudsko tijelo, koji su temeljne razine svih bića.«¹⁶ Cijeli se, pak, kozmos izražava kroz 22 slova hebrejskog alefbeta, odnosno kroz razne permutacije istih. Prema *Sefer Jecirah*, hebrejski alefbet se dijeli u tri skupine konsonanata: prva skupina se sastoji od tri slova: א (*alef*), מ (*mem*) i ש (*šin*), koji se nazivaju i tri matrice.¹⁷ Oni odgovaraju trima elementima iz kojih sve nastaje: eteru, vodi i vatri. Ova tri slova se mogu povezati i s tri godišnja doba, što je bila stara grčka podjela, kao i s tri dijela tijela: glavom, torzom i trbuhom.¹⁸ Drugu skupinu konsonanata tvore dupli konsonanti. Njih je sedam i korespondiraju sa sedam planeta, sedam nebesa, sedam dana u tjednu i sedam otvora na tijelu. Posljednju skupinu čini dvanaest

»jednostavnih« konsonanata koji korespondiraju s dvanaest mjeseci, dvanaest znakova zodijaka, dvanaest temeljnih aktivnosti, dvanaest udova. Iz njih sve nastaje. I dobro i zlo. Prema nekim autorima, *sefirot* imaju porijeklo u novopitagoreizmu, odnosno u novopitagorovskom identificiranju *sefirota* s brojevima.¹⁹

3. Kršćanska kabala

Najznačajniji predstavnici sinkretističkog bavljenja misterijem Božjeg imena unutar kršćanstva, koje nazivamo i kršćanskom kabalom, jesu Giovanni Pico, Cornelius Agrippa, Johannes Reuchlin, koji je napisao prvi kabalistički sustav među nežidovima naslovljen *De arte cabalistica* (1494.),²⁰ te Francesco Zorzi koji je, kako iznosi Cesare Vasoli, utjecao na Giulija Camilla.²¹ Picovo bavljenje misterijem Božjeg imena, koje se u kršćanstvu odnosi na Trojstvo, biva usmjereno i na židovske tekstove u kojima, prema njegovu mišljenju, postoje dokazi da se Božje ime odnosi upravo na Trojstvo. Pico smatra da židovsko označavanje Božjeg imena u obliku tetragrama JHVH (יהוה) u sebi sadrži Trojstvo, pojednostavljeno rečeno, tetragramaton se sastoji od tri različita slova (ו, ה, י) koja predstavljaju tri božanske osobe.²² O tome Pico kaže: »Tri velika Božja imena [koja se sastoje] od četiri [slova] koja se nalaze u tajnama kabalista po čudesnom prisvajanju trebaju biti pripisana trima osobama Trojstva, tako da ime Oca ★, ime Sina ★, ime Duha Svetoga ★ može razumjeti onaj tko je produbio nauk kabale.«²³

Dakle, kršćanska kabala se upušta u židovski misticizam s pozicija kršćanstva kako bi u njemu

13 *Sefirot* je nominativ plurala imenice *sefira*.

14 Scholem, *Kabala i njezin simbolizam*, str. 116.

15 Isto, str. 117.

16 Scholem, *Origins of the Kabbalah*, str. 29.

17 Isto, str. 30 i dalje.

18 Isto, str. 30.

19 Oliver Leaman, *Kabbalah*, u: Edward Craig (ur.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London, New York: Routledge, 1998, sv. 5, str. 172.

20 Yates, *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age*, str. 29.

21 Vasoli, *I miti e gli astri*, str. 191: »Naravno, već je Secret s pravom ukazao (analiza tog spisa to potvrđuje) da mora da je Giulio Camillo pronašao svoju prvu inspiraciju u jednoj poznatoj filozofskoj i religioznoj osobnosti onoga vremena, u mletačkom franjevcu Francescu Zorziju, autoru knjiga *De harmonia mundi* i *Problemata*, dva kapitalna teksta tzv. kršćanske kabale.«

22 Wilhelm Schmidt-Biggemann, *Philosophia perennis*, Dordrecht: Springer, 2004, str. 93 i dalje.

23 Joannes Picus Mirandulanus, *Conclusiones Cabalisticæ numero LXXI. secundum opinionem propriam, ex ipsis Heraeorum sapientum fundamentis Christianam religionem maxime confirmantes*, u: Joannes Picus Mirandulanus, *Opera omnia*, Torino: Bottega d'Erasmus, 1971, str. 107 – 113, na str. 108, konkluzija 6: »Tria magna Dei nomina quaternarii, quae sunt in secretis Cabalistarum, per mirabilem appropriationem tribus personis trinitatis ita debere attribui ut nomen ★, sit patris, nomen ★, sit filii, ★, nomen sit spiritus sancti, intelligere potest, qui in scientia Cabalae fuerit profundus.«

pronašla potvrde za kršćanske dogme. Takav postupak nije bio neuobičajen za kraj srednjeg vijeka i renesansu, jer slične pothvate pronalazimo i s ostalim mističkim i hermetičkim učenjima koja su bila poznata onovremenim misliocima.

Kabala se, jednako kao i hermetička tradicija u Europi 15. stoljeća, treba promatrati kroz tražanje za vječnim istinama koje za kršćane svoj konačni oblik imaju u objavljenim kršćanskim istinama. Gnostička i hermetička učenja za pojedine kršćanske mislioce tako bivaju tumačena kao argumenti kojima se potkrepljuju kabalističke istine, a sve da bi se kroz njih potvrdile kršćanske istine. U skladu s tim se trebaju promatrati i pokušaji povezivanja astrologije i kabale, zatim kabale i hermetizma, onda magije i kabale, kao i svih ostalih izvora koji se koriste za potvrdu kršćanskih istina u djelima onovremenih autora. U tom kontekstu nalazimo i Camillovo povezivanje mnemotehnike s kabalom. U svojem tekstu »Uloga astrologije u *Teatru svijeta* Giulia Camilla Delminija« bavila sam se ulogom astrologije u konstrukciji teatra svijeta Giulija Camilla te sam pokazala kako se sama konstrukcija teatra, između ostalog, temelji i na astrološkim elementima.²⁴ Veza astrologije i teatra svijeta neposredna je i vidljiva, dok je kod veze kabale i teatra svijeta potrebno ući ispod same strukture teatra Giulija Camilla. Ukoliko se pokuša tražiti veza kabale i astrologije općenito, a mimo i prije Camilla, može se vidjeti da je u helenizmu židovstvo došlo u neposredan kontakt s astrologijom, no Židovi su poznavali zodijak i davno prije helenizma.²⁵ Židovsko poznavanje astroloških učenja o astralnoj kauzalnosti vidljivo je u jednoj njihovoj i danas često korištenoj frazi: *mazal tov*, što znači »neka su vam sretno zvijezde«. ²⁶ O drevnim vezama astrologije sa židovstvom Bobrick kaže: »Prema drevnoj tradiciji, zajedničkoj gnostičkoj i istočnom kršćanstvu kao i perzijskom i židovskom vjerovanju, Adam je nauk i tajne astrologije primio izravno od Stvoritelja i znalačkim promatranjem sazviježđa na nebu predvidio da će svijet najprije biti uništen vodom a zatim vatrom.«²⁷

24 Ivana Skuhala Karasman, Uloga astrologije u *Teatru svijeta* Giulia Camilla Delminija, *Filozofska istraživanja* 29/2, Zagreb, 2009, str. 325 – 333.

25 Benson Bobrick, *Sudbonosno nebo*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2007, str. 23.

26 Isto, str. 6.

27 Isto, str. 5.

4. Giulio Camillo i kršćanska kabala

Prema Camillu, svijet se sastoji od tri dijela: nadnebeskog, nebeskog i elementarnog svijeta. Dioba svijeta dalje se nastavlja diobom nebeskog svijeta u sedam sfera. Ovih sedam sfera je identificirano sa sedam nebeskih tijela poznatih u Camillovo vrijeme koja se nalaze unutar Sunčeva sustava, a to su: Mjesec, Venera, Merkur, Sunce, Mars, Jupiter i Saturn. Sama priroda pojedinog nebeskog tijela za ovaj nam rad nije od presudna značaja, već nam je važna simbolika broja nebeskih tijela, odnosno broja sedam. Broj sedam je prisutan u mnogim biblijskim knjigama. Tako već na samom početku *Knjige Postanka*, dakle u prvoj knjizi *Petoknjžja*, odnosno *Tore*, nalazimo opis stvaranja svijeta u sedam dana, pa je sedam broj kojim se iskazuje Božje savršenstvo. Simbolika broja sedam u sebi sadrži simboliku svega, i onog duhovnog i onog materijalnog, a očituje se zbrojem brojeva tri i četiri. Sedam godina određuje ciklus čitanja *Tore*. Osim navedenog, broj sedam nalazimo i kod podjele *sefirota*: na onih sedam koje je spoznao Mojsije i na ona tri koja ljudima nisu spoznatljiva.

Koja je svrha ove simbolike broja sedam u konstrukciji teatra svijeta kod Camilla? Odgovor na ovo pitanje nije prvenstveno sadržan u kabali i židovskom misticizmu, već u duhovnom i intelektualnom trenutku i nastojanjima. Ono oko čega Camillo nastoji jest stvaranje interpretacije svijeta utemeljene na novoplatonizmu, pri čemu u tome koristi mnoge elemente hermetizma i kabale, a sve u kombinaciji s elementima kršćanstva. Hermetičko-kabalistički argumenti koriste mu u uspostavi jednog novog viđenja svijeta. Broj sedam zauzima središnje mjesto u konstrukciji teatra svijeta. Prema Camillu, teatar je podijeljen na sedam redova i sedam stupaca.

U kabalističkoj tradiciji se broj sedam povezuje sa stvaranjem svijeta. Mada prema *Midrašu* u kreiranju svijeta Bog koristi svih deset *sefirota*, kabalisti drže da se sefirot dijele na one više, intelektualne, a to su: *Kehter*, *Hokhmah* i *Binah* te one niže, emocionalne: *Hesed*, *Gevurah* ili *Din*, *Rahamim*, *Netsah*, *Hod*, *Yesod* i *Malkhuth*. Prema kabalistima, sedam je aktivnih sefirota, koji svi proizlaze iz »Bine, majke kozmosa«. ²⁸ Počevši

28 Elliot Kiba Ginsburg, *The Sabbath in the Classical Kabbalah*, Oxford: Littman Library in the Jewish Civilisation, 2008., str. 98.

od sefire Hesed, a zaključno sa sefirom Malkhuth, ovih sedam sefirota su aktivni u stvaranju svijeta i u tom procesu svaki od njih ugrađuje nešto od svoje jedinstvene prirode. Time dolazimo do sedam kozmičkih ciklusa ili sedam eona (shemittot). Kabalistička tradicija i dalje nastavlja sa simbolikom u koju je ugrađen broj sedam. Tako svaki eon traje 7000 godina, što predstavlja kozmički ili Božji tjedan.

Camillo u prvoj knjizi djela *L'Ida del Teatro* navodi na čemu će se temeljiti njegova konstrukcija teatra. On pri tome pokazuje kako se njegov teatar ne može promatrati tek kao puko pomagalo govorniku, mada se mjesto govornika nalazi u središtu i izlazištu svih elemenata teatra, već kako ga je potrebno sagledavati kao odraz njegove metafizike i kozmologije, kao mjesto sazimanja sveg ljudskog znanja, svojevrsnu simboličku enciklopediju. Govornik i govorenje zauzimaju središnje mjesto iz više razloga. Mjesto govornika možemo tumačiti s pozicije reafirmacije (antičke) retorike, kao kulturnog fenomena humanizma i renesanse koji zauzima svoje mjesto u sklopu oživljavanja interesa za čovjeka i za teme vezane uz čovjeka. Također, mjesto govornika možemo i sagledati kroz biblijski aspekt, koji mi se čini puno važnijim. Camillo u središte postavlja čovjeka govornika koji rekreira svijet, ponavlja proces kojim je Bog stvorio svijet. U biblijskom opisu stvaranja riječ ima presudno mjesto, kako u opisima stvaranja koje nalazimo u *Starom zavjetu*, tako i u onima u *Novom zavjetu*. Najpoznatije mjesto na kojem se u *Starom zavjetu* spominju »riječ« i »govorenje« je ono iz *Knjige Postanka* (1,1-26), gdje je opisano stvaranje svijeta tijekom prvih šest dana stvaranja, pri čemu svaki dan stvaranja započinje riječima: »I reče Bog«. U *Novom zavjetu* također pronalazimo tekst u kojem »riječ« i »govor« imaju bitnu ulogu. Tako, primjerice u »Proslovu« *Evandjelja po Ivanu* (Iv, 1,1-4) piše:

»U početku bijaše Riječ
 i Riječ bijaše u Boga
 i Riječ bijaše Bog.
 Ona bijaše u početku u Boga.
 Sve postade po njoj
 i bez nje ne postade ništa.«

Postavljanje čovjeka u središte teatra predstavlja njegovo uzdizanje do razine onoga tko kreira svijet, odnosno do razine onog bića koje se, upravo zbog svoje sposobnosti da zahvati ili bolje rečeno »kreira« totalitet svijeta, uzdiže iznad svih ostalih.

Iz djela *L'Ida del Teatro* vidimo da je Camillo poznavao tekst *Zohara*. Naime, naveo je tri dijela ljudske duše: Nessamah, uzvišena duša; Ruah, srednja duša te Nephes, niža duša. Svoje tumačenje trodiobe duše potkrijepio je biblijskim navodima, kao i činjenicom da se takva interpretacija ljudske duše pronalazi i u *Zoharu*.²⁹ Camillo tu »kabalističku koncepciju povezuje sa slikom Gorgona i njihovim jednim okom, koja je glavna slika na onoj razini kazališta koja se bavi »unutrašnjim čovjekom«. U svojoj želji da unutrašnjeg čovjeka učini potpuno božanskim, on, poput Trismegistusa, posebno ističe Nessamah.«³⁰

Naravno da se Camillovo pozivanje i korištenje elementima kabale uvelike razlikuju od izvorne kabale i njezinih nastojanja, ali postoje i mnogi elementi kabale kojima se Camillo u kristijaniziranom obliku koristio. Odatle i pozivanje na kabalu u konstrukciji teatra, jednako kao i pozivanje na hermetizam kroz navođenje Merkurija Trismegista, ali i na platonističko-pitagorejski ide-

29 Giulio Camillo Delminio, *L'Ida del Teatro*, u: *Tutte le opere di M. Giulio Camillo Delminio*, Venezia: Gabriele Giolito de'Ferrari, 1568, str. 56-149, na str. 116-117: »Da bismo prepoznali tri duše, svaka s drugim imenom u gore navedenim Mojsijevim riječima iz *Postanka*, valja primijetiti da je, kad je rekao »faciamus hominem« [stvorimo čovjeka], mislio na racionalnu dušu, i kad je rekao »posuit eum in animam viventem« [postavio ga je u živuću dušu], mislio na Nephes, a rekavši »flavit in nares eius spiraculum vitae« [udahnuo je u nosnice njegove dašak života], označio je Nessamah. Ne mogu a da ne preklonim te odlomke s mišlju pisca *Zohara*. Nephes bi bila neka stanovita prilika ili naša sjena koja se nikad ne odvaja od grobova i mogu je vidjeti ne samo po noći, već i preko dana oni kojima je Bog otvorio oči. I zbog toga što se navedeni pisac zadržao u pustinji četrdeset godina sa sedmoricom drugova i s jednim sinčićem radi pojašnjenja Svetoga pisma i rekao je da je jednog dana vidio na jednom od svojih svetih i dragih prijatelja odvojenu Nephes na taj način da mu je činila odostraga sjenu od glave. I [rekao je] da se prema tome vidjelo da je to bio glasnik njegove skore smrti: no s pomoću mnogih gladovanja i molitava postigao je od Boga da se rečena odvojena Nephes ponovo spoji od glave na njegovo tijelo i na taj je način ostao jedinstven, sve do kraja poduhvata. Kad sam vidio to mjesto, dalo mi je misliti da se Vergilije poslužio time kad je dotaknuo blisku Marcelovu smrt i da je bio razumio tu tajnu, bilo od Židova, bilo od kaldejskih kabalista. Nadalje kaže navedeni pisac *Zohara* da je ta Nephes prisutna od početaka do formacije embrija, no da Ruah ne ulazi prije sedmog dana nakon rođenja.«

30 Frances Amelia Yates, *Renesansno pamćenje: kazalište pamćenja Giulia Camilla*, preveo Boris Bakal, *Treći program Hrvatskog radija* 32, Zagreb, 1991, str. 125-137, na str. 132.

alizam. Glavna imena koja pri tome predstavljaju nositelje kabalističkih ideja jesu Mojsije i Solomon. Camillov se teatar kroz svoj oblik naslanja i na Virtruvija te njegove ideje i konstrukcije antičkih teataru. No, svoj simbolički temelj, koji se postavlja u odnos sa sagledavanjem konstrukcije teatra kao rekreacije konstrukcije svijeta, Camillo nalazi u Solomonu i njegovu hramu. U svojem djelu je zapisao: »Solomon u sedmom poglavlju *Mudrih izreka* kaže da si je mudrost sagradila dom, i da se utemeljila na sedam stupova.«³¹ Sedam se pri tome sagledava u kontekstu astronomskih spoznaja Camillova vremena i onovremenog poznavanja sedam planeta, ali i u kontekstu kabalističkog razumijevanja uloge sedam *sefirota* u stvaranju svijeta, pa tako »svaki planet ... odgovara jednom sefirotu, odnosno jednom od tajnih Božjih imena, preko kojih se on širi i djeluje u svijetu; istodobno svakom planetu i svakom sefirotu odgovara jedan anđeo.«³² *Sefiri* Marcut pripada Mjesec i anđeo Gabrijel, *sefiri* Iesod Merkur i Mihael, *sefirotima* Hod i Nizach planeta Venera i anđeo Honiel, *sefiri* Gabiarah Mars i Camael, Chasedu Jupiter i Zadchiel, *sefiri* Bina Saturn i Zaphahiel, dok *sefiri* Tipheret pripada Sunce i anđeo Raphael.³³ U ovu podjelu, kao što je vidljivo, nisu ušla dva najviša *sefirot* Kether i Hokhmah, a Camillo je to »namjerno učinio, jer nije htio ići iznad Bine, gdje se uzdiže Mojsije, pa se eto, zaustavio na nizu Saturn – Bina. Tu je također neka zbrka ili anomalija u davanju dva sephirotha Veneri. ... F. Secret upozorava na to da je Camillo ponešto izobličio imena sephirotha ...«³⁴ Dalje o simbolici i značenju broja sedam Camillo kaže: »Te stupove,

koji označuju najčvršću vječnost, moramo shvatiti kao sedam sefirota nadnebeskog svijeta.«³⁵ Broj sedam se u kabalističkoj tradiciji spominje i kao broj *sefirota* koje je spoznao Mojsije. Broj *sefirota* koje je prošao Mojsije, dakle sedam, pomnožen sa samim sobom daje broj 49, što predstavlja broj polja u Camillovom teatru. Camillo tako ističe da je, prema kabalistima, »Mojsije prošao sedam puta kroz sedam sefirota, ali nije nikada uspio prijeći preko zadnje, Bine.«³⁶

Kao što sam već rekla, drugi element kabale, pored onoga koji se bavi postankom svijeta, jest onaj koji se usredotočuje na Božje ime, odnosno na spoznaju najuzvišenije mudrosti kroz spoznaju imena Božjeg. Spoznaja Božjeg imena, kao i njegovo izgovaranje te korištenje, u židovskoj tradiciji predstavlja bitan element. Mističnost imena Božjega, kao i same spoznaje, Camillo prikazuje kroz Mojsijev susret s Bogom i njegovom nemogućnošću promatranja lica Božjega.

Ovaj drugi element kabale ostaje izvan neposrednog interesa Camillova djela *L'Idea del Teatro*, premda zauzima bitno mjesto u djelima drugih kršćanskih filozofa, poput Pica della Mirandole. U korpusu renesansne filozofije kabala tako predstavlja utjecaj koji se može svesti pod hermetičko-magijski nazivnik kojim se u sinkretističkom nastojanju renesansne misli ostvaruje nova filozofijska perspektiva. U djelu *L'Idea del Teatro* Giulija Camilla kabala ne predstavlja zasebni sloj, već je uklopljena u cjelinu njegova nastojanja stvaranja novog filozofskog razumijevanja svijeta.

31 Delminio, *L'Idea del Teatro*, str. 59.

32 Lina Bolzoni, Giulio Camillo, *Ideja teatra*, prevela Lada Dawidowsky, *Frakcija; magazin za izvedbene umjetnosti* 4, Zagreb, 1999, str. 83-86, na str. 85.

33 Delminio, *L'Idea del Teatro*, str. 65-67 te str. 80. Imena *sefirota* i imena anđela donosim onako kako ih navodi Camillo u svojem djelu.

34 Yates, *Renesansno pamćenje: kazalište pamćenja* Giulia Camilla, str. 132.

35 Delminio, *L'Idea del Teatro*, str. 59.

36 Isto, str. 63.

Summary

The significance of the Kabbalah in Giulio Camillo Delminio's *L'Idea del Theatro*

Key Words: Giulio Camillo Delminio, Kabbalah, Christian Kabbalah, Theater of the World.

The Kabbalah originated in the Middle Ages, more precisely in Provence in France in the 12th century. It is based on explanations of the *sephirot*, which are the emanations of the divine principle. Their names are: *Kether Elyon* (the supreme God's crown), *Chokmah* (God's wisdom), *Binah* (God's intelligence), *Chesed* (God's mercy or grace), *Geburah or Din* (God's power), *Rahamim* (God's sympathy), *Netsach* (God's constancy), *Hod* (God's majesty), *Yesod* (the foundation of all active forces in God) and *Malkuth* (God's kingdom). The Kabbalah includes techniques of dealing with the letters of the Hebrew alphabet in order to achieve a mystical contemplation and reach the knowledge

about the creation of the world. Together with the hermetic tradition, the Kabbalah played a significant role in Renaissance neoplatonic philosophy, in which it takes a form of Christian Kabbalah. One of the first promoters of Christian Kabbalah is Giovanni Pico della Mirandola, who held that the Kabbalah included almost all Christian mysteries. Giulio Camillo Delminio, a Croatian Renaissance philosopher, gave the Kabbalah a prominent position in his book *L'Idea del Theatro* (1568). In this article I will use the *L'Idea del Theatro* to show the significance and position of the Kabbalah in Renaissance philosophy as well as Camillo's specific approach to it. Camillo's concept of the world is based on the kabbalistic doctrine and the hermetic philosophy. In his construction of the theater of the world he uses the kabbalistic symbolism of numbers and kabbalistic elements in the explanation about the origin of the world, which he modified in order to match the Christian doctrines in form of Christian Kabbalah.

Prijevod sažetka: *Ivana Skuhala Karasman*

Lektura: *Davor Balić*